

uitgegaan van D. van Haren Noman, directeur van de Zaltbommelse uitgeverij?²⁶ In ieder geval is duidelijk dat er een informeel circuit bestond waarin over het kerkelijk orgaan werd gediscussieerd. In beide gevallen rijst de vraag naar de motieven en de personen die hierbij een rol hebben gespeeld.

Om maar met de personen te beginnen: het kan haast niet anders of (één van de leden van) de ASC was hierbij betrokken, gezien ook het feit dat Noman een maand na De Erven Onder de Linden een brief stuurde aan de ASC. Deze schriftelijke bevestiging van informele mondelinge afspraken was noodzakelijk geworden door de reactie van de Erven Onder de Linden. Het ligt voor de hand dat C. Hooijer één van de hoofdrolspelers was. Deze predikant te Zaltbommel, in 1846 benoemd tot secundus in de ASC,²⁷ kende Noman goed. Hij had zijn *Kerkelijke wetten* bij Noman en Zoon uitgegeven en verrichtte, samen met zijn vrouw, regelmatig correctiewerk voor Noman.²⁸

Wat betreft het motief merk ik op dat het financiële aspect niet doorslaggevend is geweest. Immers, de synode werd voorgehouden dat de uitgever van de *Boekzaal* een hogere bijdrage garandeerde dan de uitgever van *De Hervorming*. De kas van het weduwenfonds kon inderdaad wel wat ondersteuning gebruiken, en waarom zou de synode niet het meest profijtelijke aanbod accepteren?²⁹ Of misschien dacht de synode eraan zelf een blad uit te geven? In dat geval speelden financiële motieven wel degelijk een rol. Maar hoe dan ook, er was meer aan de hand dan alleen een financiële kwestie. Ik krijg uit verspreide uittalingen de indruk dat velen de *Boekzaal* als een volstrekt achterhaald tijdschrift beschouwden.³⁰ Een andere reden kan zijn dat de overheid zich steeds minder met kerkelijke zaken bemoeide, en dat daardoor ruimte kwam voor andere uitgevers en redacties om te dingen naar de status van officieel

26. Hij was de zoon van de oprichter van de uitgeverij. Zie over hem A.C. Kruseman, *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel gedurende de halve eeuw 1830-1880* I-II (Amsterdam 1887), aldaar II, 595-599.

27. *Handelingen*, 1846, 175.

28. Zie over Hooijer Keetje Hooijer-Bruins, *Domineesdochter*. Dit boek bevat de herdruk van twee eerder door mevr. Hooijer uitgegeven boeken. Voor de contacten met de familie Noman zie men het register s.v. Noman.

29. Zie *Handelingen*, 1847, 21 en 232 waar sprake is van een aantal voorstellen omtrent de verbetering van de situatie van deze kas. In de jaren 1840-1850 stond dit punt enkele malen op de agenda van de synode. Er was met name commotie rond de deplorabele toestand waarin predikantsweduwen en -wezen verkeerden. De situatie was in de grote steden overigens beter dan op het platteland. Zie *Algemeen zakelijk register op de Handelingen der algemeene christelijke synode van de hervormde kerk in het koninkrijk der Nederlanden over de jaren 1841-1850*, 90-91.

30. Zie bijvoorbeeld E. Moll, *Toelichting tot den prospectus der Kerkelijke courant*, van december 1846. Collectie VBBB.